

Гуцол С. Ю. Психологические особенности самопроектирования студенческой молодежи на примере «мифосюжета перехода» / С. Ю. Гуцол // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. – К. : ВПК «Політехніка», 2014. – № 2 (41). – С. 39–46. УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОПРОЕКТУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ПРИКЛАДІ «МІФОСЮЖЕТУ ПЕРЕХОДУ»

С. Ю. Гуцол

Дане дослідження є спробою залучення ресурсів психологічної герменевтики, зокрема, можливостей наративного підходу для розв'язання проблеми пошуку продуктивних стратегій взаємодії із клієнтами, що переживають лімінальну фазу. Статтю присвячено аналізу «сюжету переходу» як втіленню особистісного проекту студентської молоді в міфологічному дискурсі. Представлено авторське розуміння «періодів переходу» життєвого шляху людини, що артикулюються як суб'єктивно диференційовані «зазори у триваючому досвіді» (В.П. Зінченко), які сполучено з рефлексією значеннєвої завершеності певних життєвих фрагментів, вимагаючих подолання «Себе наявного» і проектування «Себе іншого». Показано, що «сюжети переходу» як міфологічні форми втілення особистісного проекту актуалізуються як періоди «піків напруги» особистісної активності по присвоєнню нових смислів, творенню оновлених ідентичностей і відіграють важливу роль у процесі проектування самоздійснень особистості. Розроблено й опробовано методику побудови особистісного проекту як сюжету можливої історії, що базується на переосмисленні життєвого досвіду з метою усвідомлення особистісного потенціалу розвитку, моделювання досвіду подолання лімінальності різних «періодів переходу» і фіксації його в художньому «квазібіографічному»

тексті. У результаті аналізу емпіричних даних, отриманих у ході застосування запропонованої методики, підтверджено її ефективність у контексті навчання нарративним практикам самопроектування в юнацькому віці, що, у свою чергу, сприятиме формуванню життєтворчих ресурсів на етапі дорослості.

Ключові слова: міф, проект, самопроектування, нарратив, «сюжет переходу», лімінальний період.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМОПРОЕКТИРОВАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ НА ПРИМЕРЕ «МИФОСЮЖЕТА ПЕРЕХОДА»

С. Ю. Гуцол

Данное исследование является попыткой привлечения ресурсов психологической герменевтики, в частности, возможностей нарративного подхода для решения проблемы поиска продуктивных стратегий взаимодействия с клиентами, переживающими лиминальную фазу. Статья посвящена анализу «сюжета перехода» как воплощению личностного проекта студенческой молодежи в мифологическом дискурсе. Представлена авторская трактовка «периодов перехода» жизненного пути человека, артикулируемых как субъективно дифференцируемые «зазоры в делящемся опыте» (В.П. Зинченко), сопряженные с рефлексией смысловой завершенности определенных жизненных фрагментов, требующих преодоления «Себя наличного» и проектирования «Себя иного». Показано, что «сюжеты перехода» как мифологические формы воплощения личностного проекта актуализируются как периоды «пиков напряжения» личностной активности по присвоению новых смыслов, созиданию обновленных идентичностей и играют важную роль в процессе проектирования самоосуществлений личности. Разработана и опробована

методика построения личностного проекта как сюжета возможной истории, базирующаяся на переосмыслении жизненного опыта с целью осознания личностного потенциала развития, моделирования опыта преодоления лиминальности различных «периодов перехода» и фиксации его в художественном «квазибиографическом» тексте. В результате анализа эмпирических данных, полученных в ходе применения предложенной методики, подтверждена ее эффективность в контексте обучения нарративным практикам самопроектирования в юношеском возрасте, что, в свою очередь, способствует формированию житнетворческих ресурсов на этапе взрослости.

Ключевые слова: миф, проект, самопроектирование, нарратив, «сюжет перехода», лиминальный период.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SELF-DESIGNING OF STUDENTS USING THE EXAMPLE OF “MYTH-PLOT OF TRANSITION”

S. Gutsol

This study is an attempt to involve psychological hermeneutics resources, in particular the capacity of the narrative approach to solve the problem of a search for efficient strategies to interact with the customers, which experience the liminal phase. The article analyzes the "plot of transition" as implementation of the personal project of students in the mythological discourse. The author presents her interpretation of the "periods of transition" of a human's life path, articulated as subjectively differentiated "gaps in the lasting experience" (V.P. Zinchenko) and associated with reflection of semantic completion of certain life's fragments, which require overcoming of "Oneself as a present one" and designing of "Oneself as another one". It is shown that "plots of transition" as mythological forms of implementation of the personal design are updated as periods of "surges" of personal activity to assign new meanings, to create renewed identities. "Plots of

transition" play an important role in the process of designing of an individual's self-realizations. The author elaborated and tested the technique of construction of the personal design as a possible story's plot. This technique is based on reinterpretation of one's life experience with the purpose to realize a personal's development potential, to model the experience, which overcomes the liminality of various "transition periods", and to fix this experience in a fictional "semi-biographical" text. As a result of analysis of empirical data obtained from the application of the proposed technique, the latter has been confirmed as efficient in the context of studying of self-designing narrative practices in the age of adolescence, which in turn promotes the formation of life-creative resources in the adulthood's phase.

Keywords: myth, design, self-designing, narrative, "plot of transition", liminal period.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з важливих проблем сучасного соціуму є проблема відчуження й знеособлювання людини (Т. Адорно, К. Маркаuze, Ю. Хабермас). У той же час, саме готовність до формування відповідальної життєвої позиції, авторства власного життя, творця своєї долі, здатність до самопроекування можна розглядати як атрибуції зрілої особистості, яка, у свою чергу, є мірою і чинником розвитку культури й суспільства у цілому.

У процесі реалізації екзистенційної потреби людину в осмисленні світу, створенні образу реальності, підтримці константності символічних культурних конструктів значну роль відіграє міфологічний дискурс; адже саме у результаті міфологічного «освоєння» внутрішнього світу та навколишньої реальності й відбувається створення особистісного проекту – твору, який «пишеться» у повсякденності вчинками, що мають символічний підтекст і міфологізують (у культурологічному сенсі) певні поведінкові моделі, що характерні, насамперед, для граничних, поворотних, лімінальних, перехідних періодів людського життя, у яких під впливом певних умов

суб'єкт, який «трансформується», робить перехід від одного, умовно цілісного, «завершеного» фрагменту життєвого шляху, до іншого – якісно нового (або, принаймні, так суб'єктивно переживаному) і неминуче потребує докладання відчутних внутрішніх зусиль і особистісних подолань.

Різнопланові дослідження перехідних періодів життя людини мають давню історію у гуманітарному знанні. Так, згідно з концепцією А. Геннепа, ритуал переходу (*rites de passage*), є обов'язковою складовою будь-якого типу мінливості й актуалізує дихотомію, що існує між «стабільною» і «змінною» структурами. З його погляду, усередині процесу переходу доцільно виділити три етапи:

- сепарація (відчуження, відділення), що припускає ізоляцію певної індивідуальної форми або індивіда (ініціанта) від фіксованої соціокультурної структури, що «відриває» його від реального часу-простору;

- маргинальність або лімінальність, що характеризується амбівалентним станом ініціанта (або «транзитного мандрівника»), його переходом у проміжну амбівалентну соціальну зону (лімбо).

- інкорпорація (об'єднання), що відповідає «реагрегації» індивіда, повернення ініціанта в соціальну реальність в оновленому статусі, пов'язана із церемоніалом інкорпорації у «новий світ» [2].

Виходячи з концепції А. Геннепа, ритуал переходу може бути представлений як цілісна інтегральна єдність прелімінальної, лімінальної і постлімінальної фаз; а збереження послідовності стадій ритуалу для різних вікових груп, дозволяє зробити висновок про наявність універсальних закономірностей подібних ритуалів і їх значення як для різних співтовариств, так і для окремо взятого індивіда [2].

З погляду О.Є. Сапогової, кількість таких періодів у житті людини може бути принципово більшою, ніж перехідних періодів, пов'язаних із віковим розвитком (виходячи з різних концепцій вікових періодизацій розвитку), оскільки в екзистенційному плані завершеність життєвого етапу

«людей може переживатися, як мінімум, при: 1) закінченні певної справи, насиченого для індивіда емоціями й смислами (роботи за контрактом, будівництва будинку, народження дитини, написання книги або дисертації, накопичення грошей і придбання певних речей тощо), 2) коли відбуваються певні події, коли старе життя вже здається зруйнованим, а як будувати нове, важко собі уявити (при втраті близької людини, психічній травмі, переживанні емоційної вичерпаності взаємин із конкретною людиною, банкрутстві, влученні у форс-мажорні обставини, інвалідності, народженні дітей, «зміні участі» тощо), 3) при необхідності зробити вибір (професії, партнера, місця роботи, життєвої стратегії, ставлення, цінностей, принципів, життєвих правил та ін.), прийняти життєво важливе рішення тощо» [6, 90].

На сьогоднішній день для психологічної практики актуальною є проблема пошуку продуктивних стратегій взаємодії з клієнтами, що переживають лімінальну фазу, усередині якої їм властиві, часом надзвичайно складні, відчуття повної невизначеності, безвихідності, неможливості здійснення будь-якого вибору, що, у свою чергу, може призвести до неврозів, психосоматичних розладів, залежностей, психогенних депресій.

Зважаючи на викладене вище, однієї з найбільш «уразливих», «чутливих» вікових груп (поряд із літнім віком), є період юності. Виходячи з нашого досвіду викладання у вищому навчальному закладі, ми бачимо гостру необхідність у розробці арсеналу психологічних методик, спрямованих на допомогу студентам старших курсів у подоланні лімінальності, обумовленої необхідністю, буквально переступивши поріг ВНЗ, опинитися у новому (а для багатьох, лякающому) соціальному статусі.

Так, на думку Г.Л. Тульчинського, «юнак, що вступає в життя, вступає у світ усюди і без нього щільний, світ, у якому, як він незабаром здогадається, що ніхто на нього особливо не чекає. У найкращому випадку – батьки, та й ті не завжди. Бачачи себе «усім», приміряючи на себе різні життєві програми й проекти, юнак об'єктивно є «ніким». І це створює максимально напружений, ультрапарадоксальний стан душі, штовхає на

«неадекватні» вчинки. Неможливість відбутися «тут і зараз» породжує стилістику протесту, відмови, а то й відходу» [3].

Очевидно, що інтенсивний пошук розв'язання поставленої проблеми паралельно відбувається усередині різних психотерапевтичних напрямків: терапії кризових станів, гештальт-терапії, арт-терапії, еріксонівської, клієнтцентрованої, тілесно-орієнтованої терапії, психодрами, психоаналізу, психосинтезу тощо. Наше дослідження є спробою залучення ресурсів психологічної герменевтики, зокрема, можливостей наративного підходу до процесу пошуку розв'язання цієї проблеми. **Предметом даної статті** є «сюжет переходу» як втілення особистісного проекту студентської молоді у міфологічному дискурсі. **Мета дослідження** полягає в обґрунтуванні можливостей ефективного застосування наративних практик самопроекування на прикладі «мифо-сюжетів переходу».

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

У даному дослідженні під фазами «переходу» (лімінальними періодами) життєвого шляху людини ми будемо розуміти суб'єктивно диференційовані «зазори у триваючому досвіді» (В.П. Зінченко), що сполучені з рефлексією смислової завершеності певних життєвих фрагментів, які вимагають подолання «Себе наявного» і проектування «Себе іншого».

Термін «лімінальний», уперше використав у науковій практиці А. Геннеп («Rites de Passage», 1908 р.), він походить від латинського слова «limin», що означає границю, поріг, прохідний коридор, і, у його концепції, артикулюється як специфічна транзитна динамічна кондиція, що є проміжним станом між стабільною і вже трансформованою структурами. У своїх дослідженнях А. Геннеп розуміє лімінальну фазу як проміжну, медіативну, що спонукається імпульсом мінливості [2]. Слідом за А. Геннепом, В. Тернер визначає лімінальний період як «інтерструктуральну ситуацію», яка розгортається між «різними позиційними структурами» [12]. З його погляду, «в умовах лімінальної фази індивід перебуває ні «там», ні «тут». Він перебуває «між» юридично, традиційно, конверсійно й

церемоніально встановлених позицій. Відповідно, припиняється дія як «попереднього», так і «майбутнього» його статусу, індивід перебуває в позиції відчуження й невизначеності, у кондиції очікування реалізації реконструйованих і оновлених культурних моделей і парадигм» [12, 126].

У той же час, як підкреслює М.І. Спаріосу, лімінальність містить не тільки ізоляцію від стабільних структур, але й потенційні можливості створення альтернативних структур, «лімінальність для Тернера є формою не тільки транзитності, але й потенційності» [11, 113]. На думку Р. Палмера, «в індивіда, який переходить у лімінальну фазу, є індивідуальний потенціал, але він виявляється в розломі, що існує між світами, тобто рівною мірою є концептуальним медіумом для альтернативних структур, що існують «там» і «тут» [10, 8].

Ми, слідом за І. Ратіані, вважаємо, що позитивна альтернатива є продуктом творчої волі, нерозривним синтезом уяви й творення, що граничать із реальними, стабільними, соціокультурними структурами, і, у результаті сильних особистих переживань і рефлексій, досягає бажаних перетворень. У зв'язку із цим, І. Ратіані акцентує значення літератури як ідеальної форми для такого роду «містичних ігор» [4].

Аналогічних поглядів по даному питанню дотримується й М.І. Спаріосу, що констатує, що «літературному дискурсу під силу створювати істинно нові альтернативи, оскільки це – форма гри, «як би» дія, яку обумовлює модель, у межах якої зливаються реальний і уявлюваний світи, і з них створюється окремий проміжний світ. Виражаючи реальні й уявлювані форми відносин, або формуючи їх суперечливу єдність, література створює альтернативні моделі існування» [11, 30]. В. Ізер розглядає літературу як «лімінальну гру», як не тільки медіацію між необхідністю й уявою, але і як обумовленість і детермінацію самотрансцендентної творчої діяльності суб'єкта [9].

Таким чином, можна стверджувати, що література, «по своїй суті й призначенню, є саме лімінальним феноменом, що виконує функцію фази

переходу від керованої за допомогою сили деструктивної реальності до сформованого уявою зовнішньому космосу: література виконує роль транзитної «колісниці», що рухається від світу, що є хронологічно впорядкованим за допомогою сили й обмеженим технологізовано-бюрократичною реальністю, до світу, який наповнено вірою, вільними ідеями й фантазіями» [4, 198].

На наш погляд, важливим завданням літератури як лімінального феномену є створення нового світу, нової реальності, що, у свою чергу, припускає як акцентування відмінностей між реальним і уявленим світами, так і виявлення різних логічних і онтологічних напруг між необхідністю й можливістю. Адже, альтернативна реальність стає можливістю тільки тоді, коли вона моделюється в уяві автора й поступово реалізується за допомогою трансформаційних творчих зусиль протагоніста. Продуктивний етап процесу трансформації відбувається на лімінальній фазі, яку можна розглядати як транзитний простір-час, розташований між двома світами, як, певного роду, вододіл між реально існуючою й уявленою системами, як «амбівалентний онтологічний ландшафт» (І. Ратіані). У цьому контексті, уявлена (вигадана реальність), сприймається не як «неіснуюча», а як «дійсність», яку засновано на альтернативних онтологічних принципах, існування якої можливе поза транзитною фазою; а значуща для реальності просторово-часова конфігурація буде не тільки не суперечити, але й повністю відповідати існуючим соціальним структурам. Саме у цьому випадку «rites de passage» і може розглядатися як допоміжний перехідний «місток» в напрямку опозиційної реальності, що вимагає іншої інтерпретації просторово-часових відносин зі світом.

Згідно з концепцією Г.Л. Тульчинського, «найважливішою обставиною лімінальності є те, що на початку й наприкінці цього процесу лежить свідомість, її структура й зміст – ментальність як початковий імпульс і як кінцевий результат лімінального процесу. І між цими двома крайніми точками лімінальності, як засіб її вираження й осмислення, реалізується

лімінальний дискурс» [3]. Більше того, з його погляду, лімінальний дискурс є одним і засобів, що забезпечує саму реалізацію процесу переходу [3].

Наратив, що укорінений у певній дискурсивній ситуації, являє собою не тільки результат, але й, що дуже важливо, саму модель для наступних відтворень, наративні границі яких визначаються комунікативними стратегіями суб'єктів, що беруть участь у цій ситуації. Отже, актуальною проблемою, яка вимагає розв'язання, виступає проблема взаємодії між оповіданням і соціокультурним контекстом, «входження» наративу в життєву практику.

На нашу думку, яка заснована на вищенаведених положеннях про сутність, структуру й функції лімінальних періодів, про наративізацію «досвіду переходу» перспективно говорити в термінах ритуалів переходу, що вказують на радикальну зміну екзистенційних ситуацій: перетинання межі між життям і смертю, старим і новим, відомим і невідомим, звичайним і надзвичайним та ін. У якості результату проходження таких ритуалів можна розглядати особистісну трансформацію суб'єкта, зміни в його самоідентифікації, інтеграцію оновленої ідентичності, а умовою продуктивності такого проходження – обов'язковість «освоєння», лімінальної (безстатусної) зони. Так, за допомогою ритуалу, відбувається перехід від одного набору поведінкових сценаріїв до іншого, більш адекватного, бажаного, затребуваного. І коли «ритуальні дії» направляються на адресанта, текст вибудовується, структурується як наратив переживаного досвіду. Таким чином, тут наративні тексти можуть виступати і як оповідання про перехід, і як наративи «досвіду переходу», і як його безпосередня практика.

Свідченням прототипності й універсальності обрядів переходу служить їхнє різноманіття у творах художньої літератури. Ритуал переходу виступає у художніх наративах як матриця досвіду й, свого роду, операційна метафора. При цьому, рекуррентний характер сюжету переходу, його присутність як у художньому, так і в особистісному наративі, а також легкість перетворення, трансформації у відповідних контекстах неперехідних ситуацій у ситуації

переходу, очевидно, свідчать про його прототипність у наративах досвіду, про наявність у ньому структури досвіду, яку можна розглядати як структуру досвіду переходу.

Усередині цього досвіду категорія межі виступає як умова розвитку подієвого, а значить, і продуктивного переходу від «Себе наявного» до «Себе іншого». «Проводячи межі, ми структурируємо світ, обмежуємо себе й свій простір. Переходячи межі, ми втрачаємо себе, порушуємо власну самототожність – і, ризикуючи загинути, так і не відновивши її, одержуємо шанс на те відновлення, яке надає життю сюжетну складову. Це архаїчний механізм, модель, що закладена в обряді й з нього запозичена словесними жанрами, які інтерпретують життя як сюжет. І ця архаїчна модель має незаперечну актуальність» [1, 185].

Таким чином, у процесі породження «сюжету переходу» актуалізується творчий міфологічний потенціал, що відкриває можливості для подолання лімінальності: розширення обрію «бачення», присвоєння нових смислів, конструювання моделей трансформації життєвого шляху, знаходження оновленої ідентичності, «Себе інакового». У контексті вищесказаного можна зазначити, що міфологічний дискурс є специфічним пізнавально-творчим феноменом, який відкриває широкі перспективи для самопроекування особистості у сучасній культурі: формування життєвих стратегій та їх втілення у різних формах життєвих практик.

До основних засобів створення людиною особистісного проекту Н.В. Чепелева відносить наративи, міфи й тезауруси [7]. На наш погляд, оволодіння наративними практиками самопроекування у міфологічних формах може мати велике значення у процесі становлення дорослої зрілої особистості.

Розглядаючи структуру й зміст життєвого проекту, Н.О. Чуєва виділяє три його форми: подієвий проект, проект зміни особистісних характеристик і екзистенційний проект. Аналізуючи вікову динаміку самопроекування, Н.О. Чуєва акцентує увагу на тому, що в юнацькому віці життєвий проект

уже може містити в собі елементи всіх трьох видів проекту. На її думку, саме в юнацькому віці створюється певний каркас цілісного життєвого проекту, який надалі може доповнюватися «необхідними елементами» з урахуванням особливостей життєвого досвіду [8]. У цьому зв'язку, ми вважаємо, що навчання нарративним практикам самопроекування в юнацькому віці може слугувати потужним життєтворчим ресурсом на етапі дорослості.

Нашими першими кроками у процесі розв'язання цього завдання є розробка методики, спрямованої на допомогу студентам старших курсів у подоланні лімінальності, пов'язаної із закінченням магістратури і зміною соціального статусу (від «студента» – до «молодого фахівця»): пошуком роботи, початком професійної діяльності й початком дорослого, більш самостійного життя.

Змістовно запропонована нами методика представляє собою побудову особистісного проекту як сюжета можливої історії, породження корпусу нарративів, що розгортаються навколо певних міфологічних тем, «міфосюжетів», що моделюють досвід подолання лімінальності різних «періодів переходу» у житті людини й фіксують його в текстовій формі. Дана методика спрямована на навчання навичкам нарративного самопроекування, зокрема на створення проекту проходження лімінальних фаз розвитку особистості.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (НТУУ «КПІ»). Пілотажну групу кількістю 19 осіб склали магістранти факультету соціології і права.

Коротко опишемо процедуру експерименту й наведемо його попередні результати. Справжня мета дослідження учасникам не повідомлялася. Після закінчення академічних занять магістрантам зненацька робили оголошення, просили всіх бажаючих затриматися на годину, щоб прийняти участь у творчому проєкті по написанню художнього літературного твору «на допомогу розвитку науки і культури». На всі прохання студентів надати їм більш детальну інформацію про мету й завдання цього проєкту ми

відповідали ухильно, «ні про що». Потім, студентам-добровольцям було запропоновано протягом години анонімно у вільній формі написати оповідання від імені будь-якого вигаданого персонажу (довільної статі) на тему: «Записки 35-літньої людини, що знайшла свій життєвий шлях». (Вік «оповідача» було обрано нами таким чином, щоб він міг гіпотетично досить непогано «проглядатися» з позиції двадцяти однолітніх студентів і легко ідентифікуватися з певною «дорослістю», «зрілістю», «досягненнями», «досвідченістю».)

На дошці респондентам пропонувався варіант опорної текстової структури – набір обривкових фраз, що змістовно представляють певні культурні кліше як нормативних, так і ненормативних життєвих подій. Ідею використання такого роду «синопису незакінчених фраз» із відкритим змістом ми запозичили з досліджень О.Є. Сапогової [5]. Однак наша інструкція не вимагала обов'язкового використання запропонованих лінгвістичних конструкцій.

Через годину студенти здали нам написані тексти й одержали нове завдання: протягом десяти хвилин написати коротку післямову (есе-рефлексію), що починається словами: «Після того, як я написав(ла) це оповідання, я раптом подумав(ла) про себе й ...». По закінченню десяти хвилин, ми зібрали роботи респондентів, подякувавши їх за допомогу й повідомили, що через тиждень на занятті відповімо їм на всі запитання, які можуть виникнути в них у зв'язку із виконанням важливої внутрішньої роботи. Далі, залежно від формату запланованої з учасниками експерименту роботи (навчання, консультування, терапія та ін.), мотивації, обраного підходу, конкретних завдань, часових та інших організаційних можливостей, ми допускаємо різні варіанти використання отриманого наративного матеріалу як ресурсу для самоосмислення, самопроектування, самотворення студентської молоді.

Таким чином, на даному етапі експерименту ми отримали напівпроективний наративний матеріал, що базується на життєвому досвіді

респондентів, їх рефлексії власному життю й життєвих подій інших людей, творів художньої літератури, кінофільмів тощо. Ми отримали певний «ідеальний» варіант проекту по «переміщенню» Себе із «Себе наявного» в «Себе оновленого» у віці тридцяти п'яти років, уже «знайшовшого свій життєвий шлях».

Очевидно, що такого роду «переміщення» для респондентів юнацького віку не завжди може торкатися всіх трьох рівнів життєвого проекту: подієвого, зміни особистісних характеристик та екзистенційного. На наш погляд, додаткове написання післямови про себе вже після породження літературного наративу (тут і у подібних експериментах) саме й може «запустити» відсутній імпульс екзистенційної рефлексії, яка, як у юнацькому віці, так і в більш пізні вікові періоди, для людини є факультативною.

Не претендуючи на глибокі узагальнення, тезисно наведемо проміжні результати нашого дослідження, отримані в ході застосування методу контент-аналізу до корпусу художніх текстів, а також семантичної інтерпретації наративного матеріалу й авторських есе-рефлексій.

1. Ідея подолання лімінальності розкривається у 95% оповідань і, в основному, реалізується на рівні епізоду, рідше – сюжету й ще рідше – фабули (тільки у 5% випадків). При цьому, у більшості наративів на рівні організації сюжету чітко спостерігається зв'язок із магістральними культурними сюжетами:

- «сюжетом відходу з рідного дому», коріння якого можна знайти у притчах про загублений Рай, блудного сина, заблудшу вівцю, доброго пастиря, загублений талант й ін.;

- «сюжетом про випробування героя» (який, потрапляючи у початкову для розвитку сюжету ситуацію «недостачі», відправляється на пошуки загубленого, втраченого, проходить через серію різних «перевірок» на героїчну ідентичність і у фіналі, не тільки повертає загублений об'єкт, але й здобуває додаткові цінності), що розгортається у текстах респондентів у оновлених фантастичних, пригодницьких, містичних і інших варіаціях;

- «сюжетом про пошук» (quest) (герой якого ставить собі мету гармонізувати реальність і вживає для цього ряд ініціативних дій), що має багато схожих рис із «сюжетом про випробування героя», але тут акцент явно зміщується у бік відповідальності, ініціативності й усвідомленості вчинків протагоніста. Сюжетна структура типу quest лежить в основі багатьох міфічних оповідань (оповідання про ініціацію, про здобування культурних предметів та ін.).

- «сюжетом зустрічі» (зустріч – розлука – пошуки – набуття) – одним з найдавніших сюжетів епосу, який відіграє одну з провідних ролей у міфологічній і релігійній сфері, може також сполучатися з мотивом «епіфанії».

2. Нетиповим для аналізованих наративів є сюжет відновлення (зустрічається тільки в 10% випадків), у якому «тридцяти п'ятирічний оповідач» усвідомлено ставить завдання побудувати «Себе» оновленого, відтворити «Себе цілісного»: через звернення до моделей цілісності – архетипів (Матері, Батька, Мудреця, Старця) і архетипічних сюжетів Пошуку і Зустрічі, де «оповідач» виводить свого героя із ситуації смислового колапсу в духовно-екзистенційний план, де і відбувається породження смислів та символів буття (Коло, Світло, Тепло, Сонце, Любов).

3. В 68% оповідань крім подолання лімінального періоду невизначеності, пов'язаного із закінченням ВНЗ, також описано подолання наступних «періодів переходу», які в аналізованих наративах пов'язані з конкретними подіями, що відбувалися з «оповідачем» у віковому діапазоні 30–33 роки: зміна роботи, зрада дружини/чоловіка, алкоголізм, звістка про те, що в «оповідача» є сімнадцятилітня дочка, зустріч зі старим другом, у якого від відчуття повноти життя «очі горять» та ін.

4. До внутрішніх ресурсів подолання лімінальності в текстах респондентів можна віднести: відкритість світу, прагнення щось довести самому собі, відповідальність, терпіння, професійні якості, любов; до

зовнішніх ресурсів – гроші та інші матеріальні цінності, зовнішні дані, дітей, друзів, рідних, різні зовнішні зразки й приклади тощо.

5. 20% респондентів у своїх есе-рефлексіях зізналися у тому, що, якщо перед ними стояло би завдання просто знайти спосіб виходу зі своїх реальних проблемних зон, то вони навряд чи змогли б придумати такі варіанти виходу. Практично для всіх есе характерним є високий рівень емоційної насиченості, чого не можна сказати про всі художні наративи, у яких прослідковується як дистанціювання «оповідача» від подій, так і ефект присутності.

ВИСНОВКИ

Наведені вище висновки не є остаточними і відображають лише результати початкового етапу нашої дослідницької роботи. Однак, уже зараз для нас абсолютно очевидним є необхідність подальших методичних розробок в галузі наративних практик і технологій самопроекування, у тому числі, проектування особистості в міфологічних координатах, що виступають базисними векторами смислової орієнтації людини у світі. «Сюжети переходу» як міфологічні форми втілення особистісного проекту актуалізуються як періоди «піків напруги» особистісної активності по присвоєнню нових смислів, створенню оновлених ідентичностей і відіграють важливу роль у процесі проектування самоздійснень особистості. В аналізованих наративах ритуал переходу виступає і як, свого роду, інтерпретаційний фрейм, що задає самі принципи розуміння тексту, і як спосіб концептуалізації особистісного досвіду (при чому, з одного боку, їм же обумовлений, а, з іншого, – його моделюючий).

Оволодіння наративними практиками самопроекування в юнацькому віці сприятиме формуванню індивідуальних способів екзистенційної адаптації на етапі дорослості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виролайнен М. Протоязык XXI века / М. Виролайнен // Новый Мир. – 2004. – № 9. – С. 184–189.

2. Геннеп А. Обряды перехода : Систематическое изучение обрядов / А. Геннеп ; пер. с фр. – М. : «Восточная литература» РАН, 1999. – 198 с. – (Сер. «Университетская библиотека. Этнографическая библиотека»).
3. Проективный философский словарь. Новые термины и понятия / Под ред. Г. Л. Тульчинского, М. Н. Эпштейна ; предисл. М. Н. Эпштейна. – СПб. : Алетейя, 2003. – 512 с. (Сер. «Тела мысли (In profundum)»). – [Электронный ресурс]. – режим доступа : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&ved=0CEgQFjAH&url=http%3A%2F%2Fwww.culturalnet.ru%2Fmain%2Fgetfile%2F286&ei=YIU9VN-8N8XEygOv6ICgCw&usg=AFQjCNE7YezVPZOszo4ueGmZi2dgL1adLw&sig2=q4ECpqaPv3REd11faapehw&bvm=bv.77412846,d.bGQ&cad=rjt>
4. Ратиани И. Теория лиминальности. Проблема антропологии и современного литературоведения / И. Ратиани // Литература в диалоге культур. – Ростов-на-дону, 2008. – С. 195–199.
5. Сапогова Е. Е. Типы экзистенциальных ожиданий в «EGO-TRIP» нарративах / Е. Е. Сапогова // (Вызовы эпохи в аспекте психологической и психотерапевтической науки и практики : материалы Второй всероссийской научно-практической конференции (Казань, Казанский государственный университет, 28–29.11.06). – Казань : ЗАО «Новое знание», 2006. – С. 42–46.
6. Сапогова Е. Е. Экзистенциальное содержание лиминальных периодов жизни / Е. Е. Сапогова // Работа переживания и психологическая помощь детям : сб. статей и тезисов выступлений II Международной конференции Телефонов доверия (Москва, 25–27 октября 2007) / Под общ. ред. Г. Э. Мариани. – М. : Национальный Фонд защиты детей от жестокого обращения, 2007. – С. 88–95.
7. Чепелева Н. В. Самопроектирование личности в дискурсивном пространстве / Н. В. Чепелева // Человек, субъект, личность в современной психологии : материалы Международной конференции, посвященной 80-

летию А. В. Брушлинского / Отв. ред. А. Л. Журавлев, Е. А. Сергиенко. – М. : Из-дво «Институт психологии РАН», 2013. – Т. 3. – С. 342–345.

8. Чуева Н. А. Возрастная динамика жизненного проектирования / Н. А. Чуева // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2013. – Вып. 3. – С. 284–294.

9. Iser W. The Fictive and the Imaginary : Charting Literary Anthropology / W. Iser. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1993. – 347 p.

10. Palmer R. E. The Liminality of Hermes and the Meaning of Hermeneutics / R. E. Palmer // Proceedings of the Heraclitean Society. A Quarterly Report on Philosophy and Criticism of the Arts and Sciences. – Michigan, 1980. – Vol. 5. – P. 4–11.

11. Spariosu M. I. The wreath of the wild olive: Play, liminality, and the study of literature / M. I. Spariosu. – Albany : State University of New York Press New York Press, 1997. – 350 p.

12. Turner V. The Ritual Process . Structure and Anti-Structure (Foundations of Human Behavior) / V. Turner. – Ithaca, NY : Cornell New York University Press, 1995. – 342 p. (Ser. «Symbol, Myth, and Ritual Series»).

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Virolaynen M. Protoyazyk XXI veka [Protolanguage of the XXI century] / M. Virolaynen // Novyy Mir. – 2004. – № 9. – S. 184–189.

2. Gennep A. Obryady perekhoda : Sistematischeskoye izucheniye obryadov [Rites of Passage: A systematic study of rites] / A. Gennep ; per. s fr. – М. : «Vostochnaya literatura» RAN, 1999. – 198 s. – (Ser. «Universitetskaya biblioteka. Etnograficheskaya biblioteka»).

3. Proyektivnyy filosofskiy slovar'. Novyye terminy i ponyatiya [Projective philosophical vocabulary. New terms and concepts] / Pod red. G. L. Tul'chinskogo, M. N. Epshteyna ; predisl. M. N. Epshteyna. – SPb. : Aleteyya, 2003. – 512 s. (Ser. «Tela mysli (In profundum)»). – [Elektronnyy resurs]. – rezhim dostupa :

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&ved=0CEgQFjAH&url=http%3A%2F%2Fwww.culturalnet.ru%2Fmain%2Fgetfile%2F286&ei=YIU9VN-8N8XEygOv6ICgCw&usg=AFQjCNE7YezVPZOszo4ueGmZi2dgL1adLw&sig2=q4ECpqapV3REd11faapehw&bvm=bv.77412846,d.bGQ&cad=rjt>

4. Ratiani I. Teoria liminal'nosti. Problema antropologii i sovremennogo literaturovedeniya [Theory of liminality. The problem of anthropology and modern literary criticism] / I. Ratiani // Literatura v dialoge kul'tur. – Rostov-na-donu, 2008. – S. 195–199.

5. Sapogova Ye. Ye. Tipy ekzistentsial'nykh ozhidaniy v «EGO-TRIP» narrativakh [Types of existential expectations «EGO-TRIP» narratives] / Ye. Ye. Sapogova // (Vyzovy epokhi v aspekte psikhologicheskoy i psikhoterapevticheskoy nauki i praktiki : materialy Vtoroy vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii (Kazan', Kazanskiy gosudarstvennyy universitet, 28–29.11.06). – Kazan' : ZAO «Novoye znaniye», 2006. – S. 42–46.

6. Sapogova Ye. Ye. Ekzistentsial'noye sodержaniye liminal'nykh periodov zhizni [Existential content liminal periods of life] / Ye. Ye. Sapogova // Rabota perezhivaniya i psikhologicheskaya pomoshch' detyam : sb. statey i tezisov vystupleniy II Mezhdunarodnoy konferentsii Telefonov doveriya (Moskva, 25–27 oktyabrya 2007) / Pod obshch. red. G. E. Mariani. – M. : Natsional'nyy Fond zashchity detey ot zhestokogo obrashcheniya, 2007. – S. 88–95.

7. Chepeleva N. V. Samoproektirovaniye lichnosti v diskursivnom prostranstve [Self-projection identity in the discursive space] / N. V. Chepeleva // Chelovek, sub"yekt, lichnost' v sovremennoy psikhologii : materialy Mezhdunarodnoy konferentsii, posvyashchennoy 80-letiyu A. V. Brushlinskogo / Otv. red. A. L. Zhuravlev, Ye. A. Sergiyenko. – M. : Izd-vo «Institut psikhologii RAN», 2013. – T. 3. – S. 342–345.

8. Chuyeva N. A. Vozrostrnaya dinamika zhiznennogo proyektirovaniya [Vozrostrnaya dynamics of life design] / N. A. Chuyeva // Izvestiya Tul'skogo

gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarnyye nauki. – 2013. – Vyp. 3. – S. 284–294.

9. Iser W. The Fictive and the Imaginary : Charting Literary Anthropology / W. Iser. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1993. – 347 p.

10. Palmer R. E. The Liminality of Hermes and the Meaning of Hermeneutics / R. E. Palmer // Proceedings of the Heraclitean Society. A Quarterly Report on Philosophy and Criticism of the Arts and Sciences. – Michigan, 1980. – Vol. 5. – P. 4–11.

11. Spariosu M. I. The wreath of the wild olive: Play, liminality, and the study of literature / M. I. Spariosu. – Albany : State University of New York Press New York Press, 1997. – 350 p.

12. Turner V. The Ritual Process . Structure and Anti-Structure (Foundations of Human Behavior) / V. Turner. – Ithaca, NY : Cornell New York University Press, 1995. – 342 p. (Ser. «Symbol, Myth, and Ritual Series»).